

*Кенжеева Аида Алымбековна,
Кыргыз билим берүү академиясы,
аспирант,
Кыргыз Республикасы, Бишкек шаары*

**МЕКТЕПКЕ ЧЕЙИНКИ БАЛДАРДЫН КЫРГЫЗ ТИЛИНДЕ САБАТТУУЛУККА
ҮЙРӨТҮҮ МЕНЕН БИРГЕ МЕКЕНЧИЛДИККЕ ТАРБИЯЛОО**

*Кенжеева Аида Алымбековна,
аспирант,
Кыргызская академия образования,
Кыргызская Республика, город Бишкек*

**ОБУЧЕНИЕ К ГРАМОТНОСТИ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО
ВОЗРАСТА И ФОРМИРОВАНИЕ ПАТРИОТИЗМА**

*Kenjeeva Aida Alymbekovna,
graduate student,
Kyrgyz Academy of Education,
Kyrgyz Republic, Bishkek city*

**PRE-SCHOOL CHILDREN'S LITERACY DEVELOPMENT IN KYRGYZ
LANGUAGE AND FORMING OF THEIR PATRIOTIC FEELINGS**

Аннотация: Макалада мектепке чейинки курактагы балдарга кыргыз тилинде билим берүүдө колдонула турган методикалык сунуштар берилет. Кыргыз тилин – мамлекеттик жана эне тил катары билүүнүн канчалык деңгээлде кажети бар экендигин ата-энелерге, балдарга түшүндүрүү иштерин жүргүзүү ыкмалары жөнүндө сөз болот. Балдардын сабаттуулугун өнүктүрүү менен бирге, кыргыз тилин үйрөтүүнүн, мекенге болгон сүйүүсүн арттыруунун жолдору каралат. Андан тышкары, колдонулган материалдардын, сабактын элементтерин балдарга максималдуу жандуу жана образдуу кылып чыгармачылык менен иш алып баруу ыкмалары көрсөтүлөт.

Аннотация: В данной статье даются методические рекомендации, которые

могут быть использованы в образовании детей дошкольного возраста. А так же методы объяснительных работ родителям и детям о важности знания кыргызского языка как государственного и родного. Наряду с развитием грамотности детей, рассматриваются способы обучения к кыргызскому языку, воспитать любовь к родине. Кроме этого, даются способы творческих деятельности для образности и оживленности используемых материалов и элементов урока.

Annotation: This article provides methodological recommendations, that may be used in teaching activity of pre-school children. As well as, there is a methodology explanation for parents and children on the importance of Kyrgyz language learning as the official state language and as a mother tongue. Along with children's

literacy development, the article considers the ways of Kyrgyz language teaching and creation of love for the Motherland. In addition, it provides ways of creation activity for using lively efficient lesson materials.

Түйүндүү сөздөр: кыргыз тили, сабаттуулук, эне-тил, мекенчилдикке үйрөтүү, ыкма, жыйынтык, коммуникативдүүлүк, компетенттүүлүк, мектептен тышкаркы уюмдар, сабактын иштелмеси, мамлекеттик тил, расмий тил.

Ключевые слова: кыргызский язык, грамотность, родной язык, патриотизм, методы, результат, коммуникативность, разработка урока, внешкольное образование, государственный язык, официальный язык.

Key words: Kyrgyz language, methods, education, literacy, mother tongue, extracurricular teaching, results, communication, lesson plan.

Бүгүнкү күндө Кыргыз Республикасынын мамлекеттик тили — кыргыз тили. Ал эми, орус тили болсо, расмий тил болуп эсептелет. Мамлекеттик тил — кыргыз тили бардык мекемелерде, билим берүүдө, коомдук жайларда, тейлөөнүн бардык тармактарында колдонулат. Мамлекеттик тил — улуттар ортосундагы мамиленин, байланыштын, пикир алышуунун куралы болуш керек эле. Бирок, тилекке каршы, өлкөбүздө улуттар аралык пикир алышууда кыргыз тили эмес, расмий- орус тили колдонулууда. А мамлекеттик тил, кандайдыр бир себептер менен көмүскөдө калып жаткан учурлар басымдуу болуп жатат. Өлкөдө мамлекеттик тилдин статусу бийик болсо, ал өлкөнүн статусу да жогору болот. Ошондуктан, кыргыз тил филологдорунун эң негизги милдети- келечек ээлерине тарбия, билим берүү менен бирге, мамлекеттик тилди өнүктүрүү, аларга мамлекеттик тилди үйрөтүү болуп саналат.

Ал үчүн, балдарга тарбия берип жаткан мугалимдердин иш алып баруусун жеңилдетүүгө ылайыкталган кыргыз тилиндеги усулдук иштелмелерди, материалдарды, сунуштарды байма-бай чыгарып туруу зарыл. Мектеп, бала-бакча, мектептен тышкаркы уюмдардын мугалимдери көп усулдук материалдардан өзүнө ылайыктуусун тандап алып, сабактарды кызыктуу, жеткиликтүү жана жыйынтыктуу кылып өткөрүшөт.

Көп маданияттуу коомдо жашай билүү компетенттүүлүк — күндөлүк турмушта жашоо жана социалдык-маданий чөйрөдө ар бир инсан, мектеп окуучусу өзүн татыктуу алып жүрүүсү үчүн көп тил билүүсү эле жетишсиз болуп калды. Башка улуттун өкүлдөрү менен ынтымактуу бир коомдо, бир мамлекетте, бир чөйрөдө ыктымакта жан атынчтыкта жанаша жашоо үчүн көп маданияттуулук компетенциясына, көп маданияттуу коомдо жашай билүү компетенциясына талаптагыдай ээ болуусу кажет. Ал — тилдеги, нарктагы, менталитеттеги ар түрдүүлүктү кабыл ала билүүгө, башка тилди, маданиятты, наркты ж.б. сыйлай билүүгө, тили, маданияты жана дини башка адам менен маилиле жасай билүүгө үйрөтүү маселелерин камтыйт. [4]

Мектептен тышкаркы уюмдарда, бала-бакчаларда жана мектептерде мектепке чейинки курактагы балдарга тарбия берген мугалимдерге төмөнкүдөй кыргыз тилиндеги сабактын иштелмеси сунушталат.

«Менин Кыргызстаным» сабагы:

«Кичинекей акылман» ийрими

Мугалими Кенжеева Аида

Алымбековна

Сабактын темасы: “Кайталоо сабагы”

Окуучулардын жаш курагы: 6 жаш

Окуучулардын саны: 12 бала (биринчи окуу жылы).

Сабактын максаты: Өтүлгөн материалдарды кайталоо жолу менен балдардын алган билимдерин бекемдөө.

Сабактын милдеттери:

Билим берүүчүлүк: 10го чейинки сандардын түзүлүшүн үйрөтүү, тамгаларды таанып, муундарды окуп, башка муундар менен бириктирип, сөздөрдү окууга үйрөтүү.

Тарбия берүүчүлүк: Кыргыз жерин сүйүүгө, өз жеринин өнүгүшүнө жакшы окуу аркылуу салым кошууга үндөө. «Мен таза болсом, сен таза болсоң, коом да таза болот!». Мекенчилдикке тарбиялоо. Коммуникативдик компетенттүүлүгүн калыптандыруу.

Өнүктүрүүчүлүк: Команда менен иштөөгө көндүрүү, элдин алдында өзүнүн пикирин эркин айтууга, ошондой эле башка бирөөнүн ой пикирин уга билүүгө көндүрүү. Сабакка кызыгуу менен мамилесин арттыруу.

Сабакта колдонулуучу педагогикалык компетенциялар: жеке багыттуу компетенция, коммуникативдик компетенция (байланыш, пикир алышуу), интеграциялык компетенция (сабак аралык байланыштар: география, тарых, логика, математика, биология), маалыматтык компетенция (маалымат алуу жана берүү), окуу-усулдук компетенция (балдарды окутууда туура жолдорду, ыкмаларды тандоо), мекенчилдик компетенция (кыргыз жерин, шаарын, окуган борборун сүйүү, ага кам көрүү).

Материалды кайталоодо зарыл болгон педагогикалык технологиялар: Коомго аралаштыруу-оюндук, изилдөөчүлүк, мелдештик, образдуу элестетүү, топтук, тарбиялык, өнүктүрүүчүлүк технологиялары.

Сабактын формасы: сабак - оюн

Сабактын ыкмасы: интерактивдик ыкма.

Колдонулган материалдар: Кыргызстандагы областтардын аталыштарынын баш

тамгалары, областтардын сүрөттөрү, ар бир областтын меймандостук белгилери (өрүк, жашылчалардын сүрөттөрү, жаңгак, палоо, беш бармак, Ысык-Көлдүн сүрөтү, төө буурчактын сүрөттөрү, эсептер менен ромашка гүлүнүн желекчелери, эсептер менен карточкалар, муундар жазылган сүрөттүү карточкалар, Кыргызстандын картасы, областтардын аталыштары.

Сабактын жүрүшү:

Уюштуруу.

М: (Балдар ордунан турушат) – Саламатсыңарбы, балдар?

М: Кана, балдар, ордубузда турган боюнча, оң колубузду жүрөгүбүзгө коюп, сабагыбызды Кыргыз Республикасынын Гимни менен баштайлы.

Гимн ырдалат.

М: - Айткылачы балдар, биз кайсы мамлекетте жашайбыз?

Б: - Кыргызстанда.

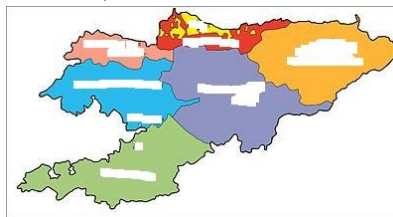
М: - Кыргызстанда канча област бар? (Бул сабакка чейин балдарга област деген түшүнүк берилип, балдар Кыргызстандын областтарын жатташкан)

Б: Жети.

М: Алар кайсы областтар?

Б: Чүй, Талас, Жалал-Абад, Ош, Баткен, Нарын, Ысык-Көл.

М: Балдар, мен силерге областтардын аталыштарын таратып берем, (эки балага бир област берилет). Силер ал областтарды окуп, тактада илинген Кыргызстандын картасынан алардын ордуларын таап чыгатысынар. (Балдар областтарды окуп, тактага чыгып, картадан ордун таап чыгашат.)

Чүй, Талас, Ысык-Көл, Нарын, Жалал-Абад, Ош, Баткен

М : Азаматсыңар, балдар! Айткылачы балдар, ал эми биз Кыргызстандын кайсы шаарында жашайбыз?

Б: Бишкек шаарында.

М: Бишкек шаары кайсы областта жайгашкан?

Б: Чүй областында.

М: Бул Бишкек шаары деген жазууну Чүй областына чаптап койгула.

- Биз кайсы окуу борборунда окуйбуз?

Б: "Балажан"

М: Кайсы ийримде окуйбуз?

Б: «Кичинекей Акылман» ийриминде.

М: Кичинекей Акылман деген ким?

Б: Мен!!! (Балдар колун көтөрүшүп, ар ким өзүн көрсөтсө, бул эң жакшы көрсөткүч, себеби алардын өздүк баалоосу жогору деп эсептелинет да, баланын өзүнө

ишенүү компетенциясы бар экендигин далилдейт).

М: - Азаматсынар, менин кичинекей акылмандарым!

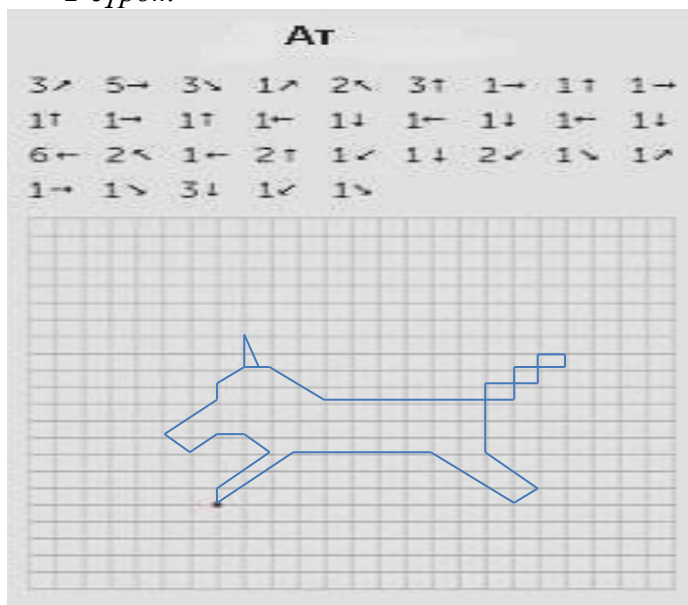
- Эми биз, балдар, азыр Кыргызстандын жети областына саякатка барабыз. Эмне менен барабыз? Силер кандай деп ойлойсунар?

Балдар бул суроого ар түрдүү жооп беришет. Бири поезд десе, экинчиси самолёт, машина, кайык... ошентип, көп унаанын түрүн аташат. Мугалим балдарга бул унааны аныктоо үчүн графикалык жат жазууну аткарууну тапшырат(1-сүрөт)

М: - Азыр биз саякатка унаанын кандай түрү менен бараарыбызды бул графикалык жат жазууну аткарып гана биле алабыз.

Графикалык жат жазууну

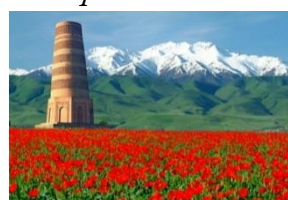
1-сүрөт

М: -Туура балдар, биз эзелтеден ата-бабаларыбыз минип келген дал ушул аттарды минип алып Кыргызстандын областтарына саякаттайбыз (Балдар ордуларынан туруп ат менен кетип бараткандай кыймылды аткарышып, денелерин эс алдырышат. Бул кыймылдар балдардын

саламаттыгын сактоо компетенциясын камтыйт).

Балдарга Чүй областынын сүрөтү

көргөзүлөт.

М: - Биз кайсы областка келип калдык?
Кана ким айтат?

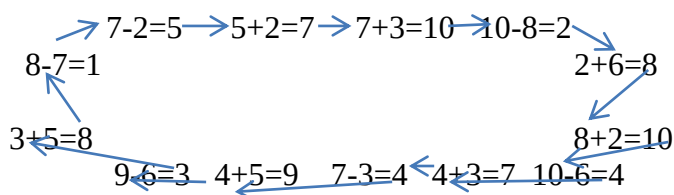
-Туура, бул Чүй областы.Силер көрүп турган Бурана мунарасы Чүй областында жайгашкан. Чүй областына келсек,

“Ч” тамгасы бизди тосуп алды.

“Ч” тамгасы чарчап тургандыктан, бизди Чүй областына киргизбей чырдап жатат. Ал чырдабай бизди Чүйгө киргизиши үчүн, биз азыр анын тапшырмасын айланма эсептерди аткарышыбыз керек экен.

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Балдар эсептерди чыгарышат, чыгарылган эсепти жамааттык анализдөө жолу менен каталарын оңдошот.

М: - Азыр биз эсептерди ушундай жол менен чыгардык. Бирок, дайыма мындай жол менен чыгаруу ылайыксыз, ээ балдар? Ошондуктан биз 10 го чейинки сандардын курамын билишибиз керек. Силер сандардын курамын билесиңерби?

Б: Ооба, билебиз.

М: Анда ромашка гүлүнүн желекчелерин толтуралы.

Ромашканын ортосунда 10го чейинки сандардын бирөө болот. Тегерегиндеги желекчелердеги сандардын суммалары ошол ортосундагы сан болушу керек .

Балдар эки топко бөлүнүшүп, 7, 8, 9, 10 сандарынын курамдары жазылган таратма ромашкаларды парталардын бетине тизишет.

М: - Азаматтарсыңар балдар, Чүйгө

кирип тамгасы бизге ыраазы болуп

өзү даярдап койгон Чүйдө өскөн жашылчалардан берип коноктойт экен.

(Балдарга

помидор,
бадыраң,
сабиз, пияз,
ашкабак,
баклажан,
калемпир,
сарымсак,
турп,
чамгырдын
ж.б.

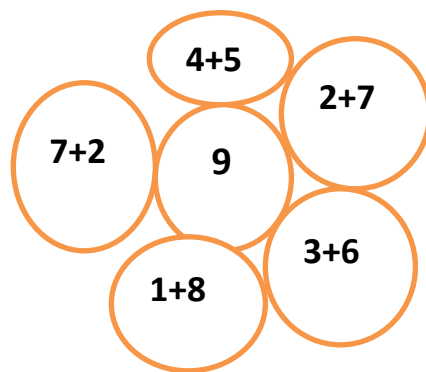
сүрөттөрү таратылат)

М: - Айткылачы балдар, булар эмнелер?

Б: - Жашылчалар.

М: - Азаматсыңар, балдар. Туура айтасыңар. Булар жашылчалар деп аталат.

М:- Аттарыбызга минип алып андан ары Талас областына жөнөйлү.

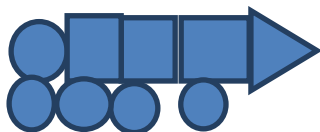
Талас областына баратсак, бул жакта бизге таарынчаак «Т» тамгасы

чалып жатат.

(Мугалим, Т тамгасын имитациялап сүйлөйт:

- Алло, саламатсыңарбы Кичинекей Акылмандар. Мен таарынчаак “Т” тамгасы

Ар бир балага конвертке салынган геометриялык фигуралар таратылат, алардан балдар адамдын сөлөкөтүн, поезд ж.б. өздөрүнүн чыгармачылыгына жараша каалагандай сүрөттөрдү чогултушат.

М: Азаматсыңар, « » тамгасы бизге ыраазы болуп, таарынчаактыгын коюп, бизге Талас областында көп өскөн төө буурчакты аттарыбызга жүктөп берди.

(Төө буурчактын сүрөтүн көрсөтүлөт).

М: - Аттарыбызга минип, андан ары Жалал-Абадды көздөй жөнөйлү.

Жалал-Абаддын босогосуна

болом. Силер Талас областына келе жатасыңарбы?.....

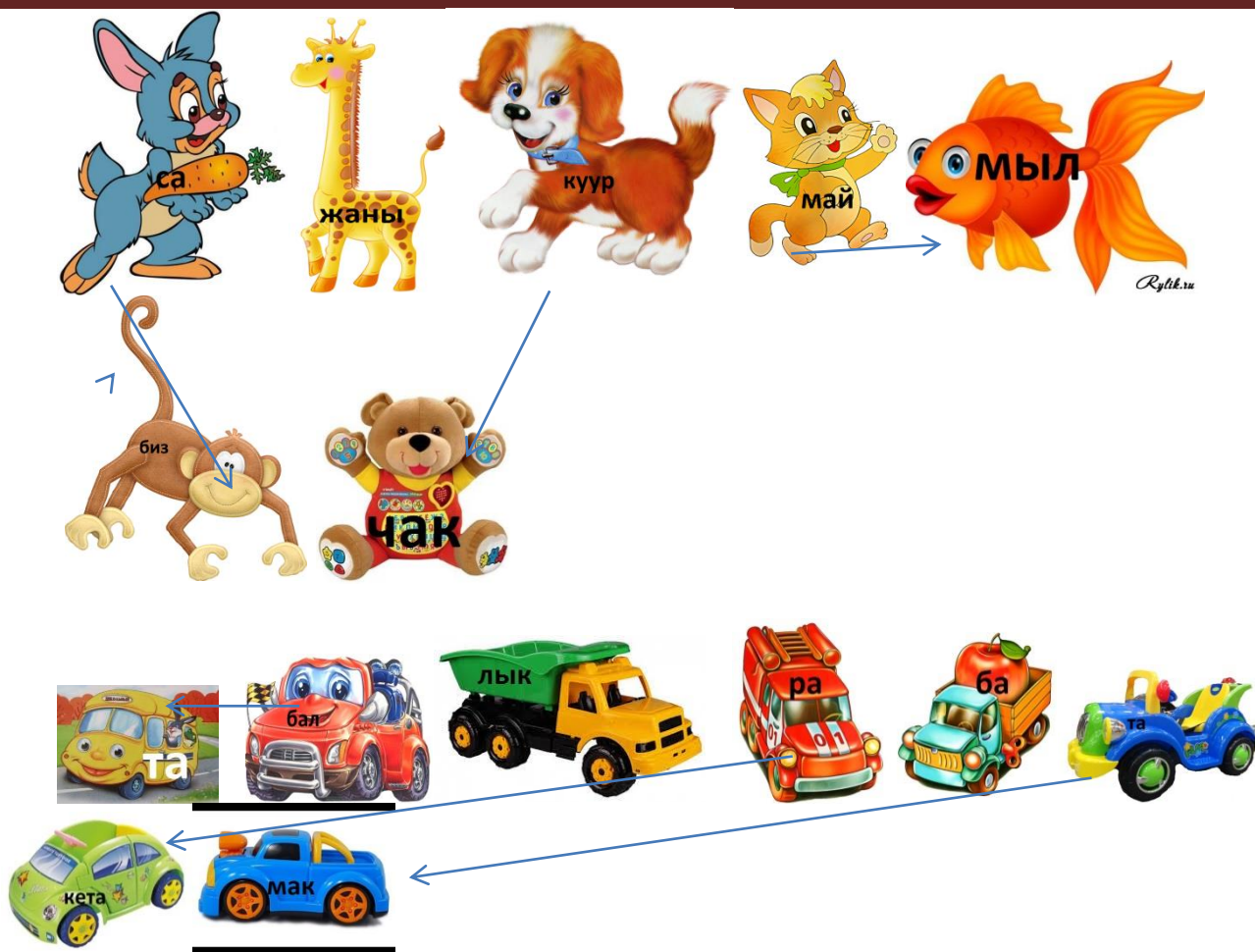
Силер менин тапшырмаларымды аткарбасаңар силерди Талас областына киргизбейм. Силерге почта аркылуу геометриялык фигураларды жөнөтүп жиберем. Силер алардын аталыштарын атап, ал фигуралардан сүрөттөрдү чогултушуңар керек.

« » тамгасы кат таап кетиптир:

Саламатсыңарбы Кичинекей акылмандар. Силер абдан акылдуу, тартиптүү балдар экениңерди билемин. Келет деп уккам, чын эле акылман экендигин текшерейин деп, төмөнкү тапшырманы силерге даярдагам. Балдарга конверттерге салынган сүрөтчөлөр берилет. Аларда сөздөрдүн муундары жазылган. Бири – бирине туура келе турган муундарды таап, сөздөрдү түзүп окушат.

Мындай тапшырмаларды өз алдынча аткаруу балдардын логикалык ой жүгүртүүсүн, изилдөөчүлүк компетенциясын калыптандырат. Тамгаларды эске тутуусу, окуу ылдамдыгы жогорулайт.

М: -Азаматсыңар, балдар, силер чындыгында Кичинекей акылман экендигиңерге ишенип, «Ж» тамгасы Жалал-Абад областындагы Арсланбап токоюндагы жангактарын силерге тартуулайт (жаңгактын

сүрөтү көрсөтүлөт).

- Келгиле, анда аттарыбызга минип Ош областына бет алалы.

Ош областынын сүрөтү көрсөтүлөт.

М: Босогодо « » тамгасы күтүп жаткан турбайбы. «О» тамгасы бизди 2 топко бөлүнүп, «О» тамгасынан башталган жана «О» тамгасы катышкан сөздөрдү баракка жазуу тапшырмасын жиберип жатат. Ал: “Кайсы топто сөз көп жана туура жазылса, ошол топ утат” - дейт. «О»тамгасы өзүнүн тартуусун уткан топко гана берет.

Балдар жазып бүткөндөн кийин сөздөр саналып, уткан топко Оштун палоосун

тартуулайт.

(сүрөтү берилет). Ошентип балдар андан ары атка минип алып, Баткенди көздөй жөнөйт.

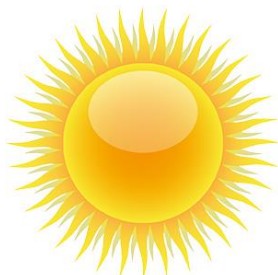
М: - Балдар, тапкылачы, Баткендин босогосунда бизди кайсы тамга күтүп турат?

Б: «Б» тамгасы.

М: - Туура. «Б» тамгасы бизге табышмактарды даярдап коюптур. Табышмактарды тапсаңар силерге Баткендин өрүгүнөн берет экен.

Өзү тегерек,
Жарыгы эң керек.

Күндүз көрөм,
Түндөсү көрбөйм. (КҮН)

Эки күлүк бар,

Биринен бири озот.
Алдыны көздөй
Кадам созот.
(БУТ)

Нөшөрлөп жамгыр басылды

Күн жаркып нуру чачылды
Асманда түстүү боек жип
Ийилип жерге тартылды
(Күн жселе)

Абайла ага тийбе
Үстү толо ийне (КИРПИ)

Башында топу

Боорунда кулак
Оозунан ичип
Мурдунан куят (чайнек)

Балдарга «Б» тамгасы Баткендин өрүгүнөн берет.(сүрөтү көрсөтүлөт)

М: -Атыбызды минип алып кайсы областка барабыз?

Б: -Нарын.

М: «Н» тамгасы бизге, баарыбыз чогуу “Аюу чээнге барабыз” аттуу дене машыгуусун жасоону тапшырып жатат. Келгиле, аны аткаралы.

Балдар ордунан туруп дене машыгууну аткарышат.

М: «Н» тамгасы Кичинекей акылмандарга Нарындын негизги тамагы болгон беш бармак тамагын тартуулайт.

(Балдар беш бармак жегенди имитация аркылуу көрсөтүшөт. Мындай ыкма колдорду эс алдырат жана кыргыздын улуттук тамагын жегендин эрежеси менен тааныштырат).

М: - Беш бармакты жеп алып,
Кичинекей акылмандар, андан ары кайсы
областка жөнөйбүз?

Б: - Ысык-Көл

М: Азаматсынар, балдар! Ысык-Көл об-

ластында бизди «**Ы**»тамгасы тосуп
алды. «Ы»тамгасы : “2 топтон бирден бала
чыгып, ыр айтышсын.Ошондо гана силерди
көлгө түшүрөм”, - дейт. Кана анда
тезирээк ыр айтып жиберели.

**(Балдар мугалимдин өздүк калемине
таандык ырларды айтышат)**

Калем кармап дептерге,

Жазганды мен үйрөндүм.

Сыналгыдан, көчөдөн,

Жазууларды окуганга мен көндүм. (А.

Кенжеева)

Кошуп, алып, кемитип

Санаганды билемин

Мектебиме барганда

Мен “5” алып келемин. (А. Кенжеева)

Жыйынтыктоо. Сабакты жыйынтык-
тоодо балдардын эске тутуп калуусу үчүн
картадан бардык областтарды атап чыгуу
тапшырылат.

М: Ушул областтардын баары кайсы
мамлекетте жайгашкан?

Б: Кыргызстанда.

М: Кыргызстан кимдики?

Б: Биздики, меники!

М: Силер Кыргызстанды жакшы
көрөсүңөрбү?

М: Айткылачы Кыргызстан үчүн эмне
кыласыңар? Кандай пайда келтире
аласыңар?

М: Демек, ал биздин Кыргызстаныбыз!
Бүгүнкү тема “Менин Кыргызстаным!”
болгондуктан, биз силер менен Сүйүктүү
Мекенибиз менен кеңири таанышып,
өтүлгөн темалардын баарын кеңири
кайталадык.

Сабактын соңунда балдардын ар
биринин **билимин баалап**, Кыргызстандын
кичинекей желекчелери тапшырылат. **Үйгө
тапшырма** берилип, сабак аяктайт.

Андан тышкары, физмүнөткө төмөнкү
ырды сунуштоого болот:

(Балдар ордуларынан туруп, баш
бармактарын көрсөтүшөт.)

Биринчи колум бармагым,

Дайым тиет жардамың.

Экинчи колум сөөмөйүм,

Күндө күндү көрөйүн.

Аты жогум, ортонум,

Чабайын мен колдорум,

Эң кичине чыпалак,

Дайым жүрөт чычалап.

Оң колумда беш манжа,

Сол колумда беш манжа,

Баарын кошуп санасак, Даана болот он
манжа!!! (балдар колдорун шатыратып
чабышат)

(А. Кенжеева)

Бул физмүнөттү сабакта колдонууда,
эң биринчи иретте, балдарга позитивдүү
маанай берип ,сабакта чарчап баратканын
ойлобоого мүмкүнчүлүк берет. Балдардын
математикалык, аң-сезимдик деңгээлин, сөз
байлыгын өстүрөт.

Жогорудагы берилген сабактын
иштелмеси боюнча өтүлгөн сабак, абдан
жандуу жана кызыктуу болот. Эне тилин
анчейин билбеген балдар да мындай сабакка
кызыгуу менен катышып, суроолорго жооп
бергенге аракет кылышат. Сабакта балдар
коммуникативдик, шар ойлонуу, жамаат
менен иштей билүү, креативдүүлүк, өз
алдынчалык, мекенчилдик, сабаттуулук ж.б.
компетенттүүлүктөргө жетишет. Кыргыз
тилинде туура сүйлөөгө, ырларды көркөм
айтууга көнүгүп жогорку деңгээлдеги
жыйынтыкка жетишет.

Адабияттар:

1. «Солнечный ветер» бала-бакчасындагы математика сабагы.
<https://youtu.be/TZ2hJa8vXel>
2. Мектепке чейинки балдарды окутуу техникасы
<https://youtu.be/hKOLKAGZqSM>
3. Атемаскина Ю.В. “Мектепке чейинки балдарды окутуу мекемелериндеги азыркы жаңы педагогикалык технологиялар”. 2012. Ж
4. Рысбаев С.К. “Кыргыз тилин үйрөтүүнүн заманбап технологиялары”// Кыргыз Билим Берүү академиясынын кабарлары. – 2019. - №2 (48). – 41-51-б.

Рецензент:
Байгазиев С.О.,
филология илимдеринин доктору, профессор,
КББАнын академиги